

ՄԵՆԿ

Ցարեկան զինը 10 բուրլ, կէս տարվանը 6 բուրլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարազգաբայիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция «Менк»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիգուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

Նորին կայսերական Մեծութեան Պալատի կամերգեր իշխան ԵԱՁՈՂ ԳՄԻՏՐԻՆ-
ՎԻՉ ԹՈՒՄԱՆՈՎԻ այլին, իշխանուհի Աննա Իվանովնա ԹՈՒՄԱՆՈՎԱ իր գուս-
տրներով և իր փեսան, Նորին կայսերական Մեծութեան Պալատի կամեր-
իշխան Նիկոլայ Պավլովիչ ՌԻՐՈՒՍՈՎ, խոնարհաբար խնդրում են հանգուցեալ
իշխան Եազով Գմիարեկի ազգականներին և ծանօթներին շնորհ բերել հանգու-
ցեալի յուզարկաւորութեան հանդիսին նորա բնակարանից դէպի ՎԱՆՔԻ մայր-
եկեղեցին, այս կիրակի օր, հոկտեմբերի 9-ին, առաւօտեան 10 ժամին: Իսկ մար-
մինի ամբիօրում տեղի կունենայ ընտանեկան դամբարանի մէջ, Սուրբ-Կարապետի
եկեղեցու պարիսպներում:

1—2

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՅԸ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է ՀԻՒԱՆԴ-
ՆԵՐԻՆ:
ԿԱՆԱՆՑ Հիւանդութիւններով առաւօտները 10-ից մինչև 12 ժամը:
Տղամարդկերանց ՆԵՐՔԻՆ և ԿՈՒՈՐԻԻ Հիւանդութիւններով երեկոցեաները
5-ից մինչև 7 ժամը:
ՍԵՐԳԻՆՎԱՍԻ փողոց, ՇԱՀԱՐՈՆԵԱՆՅԻ տունը՝ համար 6:

2—3

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՆ

Միթէ արդար է:—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ: Նա-
մակ Ս. Պետերբուրգից: Նամակ խմբագրին: Ներքին
լուրեր:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ: Արտաքին
լուրեր:—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՀԵՌԱՅԻՐՆԵՐ:—
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԿԱՆ: Պ.
Հայկունու կրտսերն է և կայծեր:

ՄԻԹԷ ԱՐԴԱՐ Է

„Новое Время“ լրագիրը, այ. Սուվորի-
նի օրգանը, որ յայտնի է իր զրական ան-
բարեխղճութեամբ, այս օրերս Մոսկւայի

ԲԱՆԱՍԻՐԿԱՆ

Պ. ՀԱՅԿՈՒՆՈՒ ԿՐԻՏԻԿԱՆ ԵՒ «ԿԱՅԾԵՐԸ»

Ես չարունակում եմ այ. Հայկունու «կայծերի»
մէջ ցոյց տուած սխալների մասին խօսել:

4. «Որ ոչ մի տեղ և ոչ մի ժամանակ լրված
կամ տեսնված չէ, որ պարսիկ խաները իրանց
հրաւիրել և կերտելով ժամանակ հայ քահանա-
ներին հրաւիրելով իրանց տուն ստիպում էին
նրանց, խաների զուարճութեան համար պատա-
րազ մատուցանել, եկեղեցական սպաս և ծէս
կատարել»: Որ «այդպիսի հանդէսներից մէկի մէջ,
խանը հրամայեց քահանային սաղաւարտը դնել իւր
չան գլխին, շուրջաւոր գցել նրա վերայ, և ստի-
պեց տէրտէրին իւր բուրվաւոր խնկարկել շա-
նը» (281):

Կարծեմ, մահմադական մոլեռանդութիւնը
պաշտպանող այ. Հայկունին, եթէ հետեւի է մեր
մատուցի վերջին տարիներում հաղորդած տեղե-
կութիւններին, պէտք է շատ անգամ կարգացած
լինի, թէ ինչպէս թիւրքաց Հայաստանում մահ-
մադականները աղբով ծնկում էին քրիստոնէս-
կան տաճարների պատերը, ինչպէս խաչը շան
վրէժ կախ տալով ման էին անում փողոցներում,
ինչպէս քրիստոնէական եկեղեցու բնի վրա մութ-
բուրներ էին պար անում և այլն: Թողեալ ժա-
մանակակից մամուլը, մեր պատմութիւնը լի է հա-
ղարույթի այս տեսակ սքանդալների մասին:
Բայց եթէ աւելին ցանկա-
նում է տեղեկանալ այ. Հայկունին, թող կարդայ
Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանի «ՏԻՂԵԿԱ-
ՂԻՐԸ», որը դուրս է բերած պատրիարքարանի
քահանայապետ պաշտօնական արձանագրութիւննե-
րից: Նրա մէջ Բաքիի «կայծերի» մէջ նկարա-
դրածից աւելի զարհուրելի բաներ կը տեսնուի
Հայկունին:

անունով ստորագրված մի յօդուած է նուե-
րել կողմանի և Անդրկովկասին:

Երբ որ մի ուսուցանում է, որ կողմ-
կասը և Անդրկովկասը բնակեցնեն միմիայն
ուսուցողով, ուսուցող երկրագործներով,—այդ
տեսակ ազգասիրութիւն մենք ուսուցի տե-
սակեցին կատարելապէս իրաւացի և
հասկանալի ենք համարում, քանի որ ամեն
մարդ պէտք է սիրի իր ազգութիւնը ամեն-
քեց վեր, պէտք է ջանայ նրան ուրիշներից
բարձր դասել:

Բայց եթէ ազգասիրութիւնը գոյլի մի
զգացմունք է, ուրիշ կողմից զրպարտու-

5. «Որ քուրդ կինը իւր մարդու կորուստը,
կամ մահը ողբալիս չէ ասում թէ նա «լաւ ա-
ւաղակ էր» (265) այլ թէ «լաւ կարիք էր»:

Կարծեմ, այ. Հայկունին այնտեղ կանգնած լի-
նէր և իր ականջով լսած լինէր, թէ քուրդ կինը
այդպէս չէր ասում, այլ այնպէս էր ասում,—կար-
ծեմ քուրդ կինը խօսքն էլ մի պատմական իրո-
դութիւն է: Եթէ այ. Հայկունին այդքան նշանա-
կութիւն է տալիս մի երեակայական քուրդ կնոջ
խօսքերին, ապա ինչու է աղաւաղում այդ խօսքը կնոջ
յիշողութիւնները: «Կայծերի» մէջ այսպէս է զըր-
ված. «Կրկին անգամ ամուսնանալը, մեռած կամ
սպանված տղամարդից յետոյ, քուրդ կնոջ համար
համարվում է նախատիւր: Նա մնում է միշտ այրի,
միայնակ միայնակ է իրան այն քաղաք յիշողութիւննե-
րով, թէ իր այրը մի «լաւ աւաղակ» էր, թէ նա
մնաց միշտ մաքուր երկնոտութեան արտաքին, թէ
նա երբէք իր թիկունքը չը դարձրուց թշնամու-
ղէմ, թէ նա սիրում էր իր ամուսնին, որքան սի-
րում էր իր արարական նշանները, և երբէք նրա
սիրտը չը զրաւեց ամենազիջելի իր ցեղի աղջկե-
կներից» (265): Պ. Հայկունին, եթէ ճանաչում է
քուրդներին, պէտք է հասկացած լինի, որ «աւաղակ»
և «կարիք» բառերը քուրդ լեզուում համանշան
աւաղակութիւնը քուրդ համար քաջութիւն է և ոչ
անպարտականութիւն: Եթէ քուրդ տղամարդը աւա-
ղակութիւն չէ արել և մի քանի մարդիկ չէ սպա-
նել, ոչ մի լաւ աղջկի չի ցանկանայ նրա հետ
ամուսնանալ:

7. «Որ Մշու (թէ վանայ) դաշտի ծովակը
կրչվում է ոչ թէ «Արշակայ ծովակ» (293), այլ
Արշակայ ծովակ: Սկզբում ես կարծեցի թէ դա
տպագրական սխալ է, բայց մի և նոյն բառը մի
քանի տեղ կրկնված տեսայ:

Արշակայ ծովակը ոչ Մշու դաշտում է և ոչ
վանայ դաշտում, երբ այ. Կրկնկոյսը կամենում
է ուղղել մի տեղագրական սխալ, նախ և առաջ
պէտք է գիտենայ նրա տեղը: Սուտ է և այն, թէ
«Կայծերի» մէջ այդ բառը մի քանի տեղ կրկնվել

Թիւրք այլ ազգերի մասին դատարարելի
մի վարմունք է: Պ. այ. Սուվորին և Մոսկւայի
կատարեալ իրաւունք ունեն առաջարկել,
որ մեր երկիրը բնակեցվի ուսուցողով—
բայց ոչ ինչ իրաւունք չունեն անարգելի
զրպարտել ուրիշ մի ազգութիւն:

„Новое Время“ լրագիրը բացարձակա-
պէս յայտնում է, թէ հայերը անընդունակ
են երկրագործական աշխատանքի, անըն-
դունակ են մի օր և է արդիւնաբերական
աշխատանքի, թէ հայերը միմիայն գիշատիչ
(хищнический) մի ազգ են, մի ազգ, որ
բաղկացած է միմիայն հարստահարիչներից:
Ամենքին յայտնի է, որ հայերի մեծ
մասը երկրագործ և արհեստաւոր աշխա-
տանք, արդիւնաբերող մի ժողովուրդ են,
ամենքին յայտնի է, որ հայը մենք ստա-
նում ենք Շորաքեալի և Ալեքսանդրապոլի
բուն հայ գիւղերից, որտեղ հայերը բնակ-
վում են անխառն թուրքերից: Ամենքին
յայտնի է, որ բրիտանիա, բարձրակարգ ար-
դիւնաբերում են երկանի նահանգի գլխա-
ւորապէս հայ երկրագործները, ամենքին
յայտնի է, որ շերամագործութեամբ երկրի
մէջ զլխաւորապէս հայերն են պարագում:
Վերջապէս, ում յայտնի չէ, թէ հայերի
աւելի, քան երկու երրորդականը, երկրա-
գործներ և արհեստաւորներ են, իսկ գու-
ցէ մի երրորդական միայն ամբողջ ժողովու-
րդից, թէ վաճառական են և թէ ուրիշ այլ
և այլ դասակարգերին պատկանող: Բայց
„Новое Время“ լրագրի համար այդ ճշ-

է: «Կայծերի» մէջ միայն մի տեղում յիշվում է
այդ բառը: Ուղղելը Արշակայ ծովակ է, բայց ժո-
ղովրդի բերնում դարձել է Արշակայ ծովակ, չէն
ջէի փոխվելով, ինչպէս Արշամը Արշամ է դարձել
և ինչպէս շատ պատմական անուններ ժողովրդի
բերնում աղաւաղվել են:

8. «Որ կոխայ վանքը Մուշի մօտ չէ (299)
այլ Պուլաթի:

Կոխայ վանքը ոչ Մուշի մօտ է և ոչ Պուլաթի-
քի: Կոխայ վանքը գտնվում է Կոխի գիւղի մօտ,
Կոխի գիւղը գտնվում է Պուլաթի վիճակում,
իսկ Պուլաթի վիճակը գտնվում է Մուշի գաւա-
ռում: (Տես հայր Արշակի «Տեղագիր հայոց մե-
ծաց» եր. 46, պարկ 81):

9. «Որ Տարօնը և Վասպուրականը աւելի լեռ-
նոտ երկրներն են» (311) այլ աւելի դաշտային:
«Կայծերի» մէջ «աւելի լեռնոտ» ասված է,
համեմատելով յիշեալ երկու նահանգները Ատր-
պատականի հետ:

10. «Որ այդ նահանգներում շատ քիչ, այլ ոչ
թէ շատ տեղ սարերը ծածկված են անտառնե-
րով» (312): Իսկայնքին անտառ ասած բանը Տա-
րօնում և Վասպուրականում չը կայ անգամ:

Շատ տեղ սարերը ծածկված են անտառներով
ասված է «Կայծերի» մէջ, դարձեալ համեմատե-
լով յիշեալ նահանգները Ատրպատականի հետ:
Իսկ թէ բարբոթին անտառներից զուրկ են,—այդ
սուտ է:

11. «Որ այդ նահանգների հայերը քուրդերի նման ոչ
երբէք բնակվում են «չաղրներում» (վրան) և լեռ-
ների բարձրաւանդակներին վրա» (312):

Սուտ է, «Կայծերի» մէջ չէ ասված, թէ այդ
երկրների հայերը բնակվում էին մի միայն չա-
ղրներում, լեռների բարձրաւանդակների վրա: Այլ
ասված է որպէս երկրագործ և մի և նոյն ժամանակ
անտառապաշ ժողովուրդ, բնակվում էին գիւղերում,
տուններ ունէին, իսկ չաղրներում բնակվում էին
այն ժամանակ, երբ լեռների արօտաւանդակներում
արածացնում էին իրանց ոչխարները:

մարտութիւնները նշանակութիւն չունեն.
այդ լրագիրը հաւատացնում է, որ հայերը
միմիայն գիշատիչ ժողովուրդ են, անըն-
դունակ որ և է արդիւնաբերութեան: Մի-
թէ գիշատիչ է, կը հարցնենք մենք, այն
երկրագործ բազմաթիւ դասակարգը, որ
գիւղեր, ցերեկ, դարերի ընթացքում, իր
երեսի քրտնքում աշխատում, վարում, ցա-
նում, հնձում, կարում է, այն երկրագործ
ժողովուրդը, որ կովկասեան բնիկ ժողո-
վրդների մէջ, Հակոտհաւուգէնի, Պէցուզի
և շատ ուրիշ օտարազգի ուսուցման ճա-
նապարհորդների վկայութեամբ, համար-
վում է ամենաընդունակ երկրագործ ժողո-
վուրդ: Այդ մի և նոյնը չէ վկայել միթէ
նորերում ուսուցման ճանապարհորդ-պուրիցիստ
Եւգենի Մարիօ:

Նոյն իսկ ուսուց կառավարութիւնը այդ
ճանապարհորդների մէջ, երեւի, վաղուց համոզ-
ված էր, քանի որ նրա ջանքերով գրաւվե-
ցան դէպի Անդրկովկասը ահադին հայոց
գաղթականութիւններ, թէ պարսից և թէ
թիւրքաց Հայաստանից: Ալեքսանդրապոլի և
Ախալցխայի կողմերի հայ երկրագործները
մեծ մասամբ գաղթականներ են Եւրոպայից,
իսկ երկանի նահանգի արեւելեան մասի հայ
երկրագործները մեծ մասամբ գաղթական-
ներ են Պարսկաստանից: Եւ նրանց քաջա-
րել է և նպաստել է նրանց գաղթական-
ութեանը նոյն ինքն ուսուց կառավարու-
թիւնը: Այդ հարցի հետ ծանօթանալ
ցանկացողները թող կարդան 1852 թւին

12. «Որ Բարդուղիմէոս առաքելոյ վանքի կշտի
դաշտը չէ որ «Հաբիտան» է կոչվում» (319), այլ
համանուն գիւղը որոյ անունով և դաշտն էլ կոչ-
վում է Հաբիտանու դաշտ:

Նախ և առաջ, Հաբիտան չէ, այլ Հաբիտ-
տան է, երկրորդ, «Կայծերի» մէջ խօսքը դաշտի
մասին է և ոչ թէ գիւղի մասին, իսկ թէ գիւղն էլ
կոչվում է դաշտի անունով,—այդ ո՞վ է հերքում:

13. «Որ մարքիներն (մուքուրներն) և մամը-
քանները (քրդական ցեղեր են) ոչ երբէք կարող
էին միմեանց հետ շարունակ մէճեր և կռիւներ
ունենալ» (320), որովհետեւ առաջինները բնակ-
վում էին և են Հաղբակում, իսկ երկրորդները—
Խոսուում,—մի անգին տարածութիւն հետո մի-
մեանցից:

«Կայծերի» մէջ չէ ցոյց տուած յիշեալ քուրդ
ցեղերի բնակութեան տեղերը, և ինչ տեղ
պէտք է ցոյց տալ թափառական քրդին, որը
անգաղար գաղթում է: Իսկ այ. Հայկունու ցոյց
տուած տեղերը, որպէս նա կարծում է, ահա գին
տարածութիւն և ուր հետո չեն միմեանցից:
Խոսուը հետո է Աղբակից մի օրվայ ճանապար-
հով միայն:

14. «Որ ձօնաւորելը գտնվում է ոչ թէ «Կոր-
դուց լեռների մէջ» (322) այլ Մոկաց և Կոր-
ճէից լեռներին:

Մոկաց և Կորճէից լեռները մի և նոյն Կոր-
դուց լեռներն են: Եթէ այ. Հայկունին չը գի-
տէ, որ Կորդուք և Կորճէք մի և նոյն երկրներն են:

15. «Որ Արտամէտը գտնվում է ոչ թէ «Հայոց
ձորում» (323), այլ վանայ դաշտում:

Սուտ է, «Կայծերի» մէջ չէ ասված, թէ Արտա-
մէտը գտնվում է Հայոց ձորում: Սխալ է և այն,
թէ Արտամէտը գտնվում է վանայ դաշտում: Վան
մակերևոյթն է: Եթէ այ. Հայկունին կամե-
նում է Արտամէտ գիւղի տեղն իմանալ, նա զը-
մանում է Հայոց ձորի մուտքի մօտ:

16. «Որ Հոգուց վանքը գտնվում է ոչ թէ

պ. Շոպենի հրատարակած գիրքը „Исторический памятникъ состоянія Армянской области“.

Երբ մի քանի տարի առաջ էլ հարց եղաւ թէ ի՞նչ ազգութեանը պատկանող երկրագործներով ամենից յարմար է բնակեցնել Երևանեան նահանգի անջուր հողերը, այն ժամանակ գիտնական և ակադեմիկոս պ. Աբիխ, որ ինքն գերմանացի է, ընդդէմ եղաւ գերմանացի պ. Հոբոմի պրօ-էկտին՝ գերմանացի կօլօնիստներով բնակեցնել վերջիշեալ հողերը, մի և նոյն ժամանակ իր գեկուցման մէջ այն միտքը յայտնելով թէ հիւսիսային ոչ մի ազգ չի գիտնայ Երևանի նահանգի տափարակ տեղերի սպանիչ կլիմային և պնդում էր, որ միայն հայ երկրագործներով հնարաւոր է բնակեցնել այդ տեղերը:

Մի՞թէ պ. Սուվորինին, Մոլչանովին և նրանց պնդումներն յայտնի չէ, որ հայ ազգը գլխաւորապէս աշխատասէր և րկրագործ-ներն է բաղկացած, իսկ գիշատիչներ և հարստահարողներ այդ ազգի մէջ էլ կան համեմատաբար նոյն թւով ինչ թը-ւով նոյն գիշատիչներ և հարստահարող-ներ կան ամեն ազգի մէջ:

Անարգար կը լինէր, մեր կողմից, դա-տել, օրինակի համար, ուսու ժողովրդի վրա մի քանի վաշխառու, կաշառակեր և սրանց պէս անխիղճները միայն աչքի առաջն ու-նելով, այն ինչ մեզ յայտնի է որ բուն ուսու ժողովուրդը, ընդհանրապէս բարի և մարդասէր բնաւորութիւն ունի:

Նոյնը թող չսնի և „Новое Время“ րազմիրը: Թող նա հայ ժողովրդի ընդ-հանրութեան վրա չը դառնի մի քանի գիշատիչներ և հարստահարողներ աչ-քի առջև ունելով: Ի՞նչ կը լինէր եթէ մենք դատէինք ուսուներէ վրա Սուվորինի, Մոլչանովի պէս խաւարա-միտներ աչքի առաջն ունելով և նրանց

որպէս ուսու ազգային բնաւորութեան կա-տարեկաններ ընդունելով:

Ոչ, մենք պատրաստ ենք Տուրքենե-վի, Շէշերինի, Օստրովսկու, Ստասիւկիւիչի, Կրաւսկու պէս անխիղճապահ, անկեղծ մարդկանց որպէս ուսու ազգային բնաւ-րութեան կատարեկաններ ընդունել և ոչ թէ Սուվորինի, Մոլչանովի պէս խա-ւարամիտ անձինքներին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻՑԻ

Հոկտեմբերի 1-ին

Սկսածեմբերի 27-էն էր իս տեսայ ինչպէս իման Սերգէյիչի դազարը դուրս բերին վարչական երկրաւոր կայարանից և դրին յուղարկաւ-րութեան ամպստանութեան մէջ: Ես մասնակից էի այդ յուղարկաւորութեանը... Երկուցում կան-գնած էի նրա դազարի մօտ... Տեսայ նաև, ինչ-պէս ինչեղցին դազարը խորը գերեզմանի մէջ, ինչպէս ծածկվեցաւ հողով այդ դազարը: Լը-սեցի դամբանական ծառերը: Բայց հարցրէք ին-ձանից՝ Տուրքենեվ մեռաւ: Պիտի պատասխանեմ: Ո՛չ: Սա թաղում չէր: Երբ պատգամաւորների երկրաւոր շարքում գնում էի, ստեղծ ստեղծ ան-ցնում էր մարդիկ թէ այդ ինչ ստանաւորութիւն է եկել վրա... Նայում եմ չուրջս, նայում եմ ամբողջին. մի և նոյն հանդարտ, մեղմ դա-յութիւն եմ նշմարում հազարաւոր պատկեր-ները վրա: Թախծ ու տխրութիւն չէ նկատում: Երբ հարկւր հազար ամբողջ միջից անցանք և այդ օրուայ այդ ակնարկած յատկանշի մի կէտը անգամ չը խորհեցի: Նա մեռած չէ, մտածում էի ամբողջի հետ, նրա խօսքը ու միտքը դարերից-ցարդ պիտի աւանդվին և այդ դազարը այսօր նրա անմահ մարմնին նոր արիւթիւն, նոր ոյժ, նոր կենքը են տալիս: Երբ կենքը ու ոյժ են բուրդում այդ դազարից, մի՞թէ՞ մենք մահ կարող ենք որոնել այնտեղ: Համայն աշխարհը ընդու-նել է Տուրքենեվի անմահութիւնը... Խաղաղու-թիւն հողիւր լը, մեծ հեղինակ:

«Մարդիկներին» ձեռքով կատարվել այն եղեւնա-գործութիւնները, տարածվել այն տարախոսիկի հիւսնաւորութիւններն, ինչ որ նկարագրած է պ. Բաքիի իւր մէկտի 363—380 երեւոյթումը:

Պ. Կրիտիկայի լուրջիւնով ինձ դարձնում է: Գիւղական եկեղեցին չէ կարելի վանք կոչել: Իսկ եթէ Տիրամօր վանքը, պ. Հայկունու կա-ծիլով, այժմ միաբաններ չունի, դա չէ զրկում նրան վանք լինելուց: Հարկաւոր վանքեր ու-նենք, որ դուրի են միաբանները: Իսկ թէ «մը-դիկները» ինչ դեր են խաղում այնտեղ, այդ արդէն պ. Հայկունին կարգաց հայր Սրբանձունե-ցի «Մանասայ» զբոյց բերած վկայութիւնների մէջ, որ իսկապէս նրանք են կազմում վանքի միաբա-նութիւնը և տաճկաց Հայաստանի ու Պարսկաս-տանի բոլոր հայաբնակ վիճակները բաժանել են իրանց մէջ, և «ուրուկները» տանում, այդ եր-կրներում մասն են ածում:

20. «Որ «Հին Տարիքը» չէ կարող այժման Ձօլամբերիկ լինել (469), որովհետեւ թէ Ձօլամե-րիկը (փոքր Աղբակ) և թէ Տարիքը տարբեր դա-ւաններ էին մի և նոյն կործանք կոչուած նահան-գումը:

«Վայժներ» մէջ այսպէս է ասված. «Այս եր-կիրը (Ձօլամբերիկ), որ մեր հին Տարիքը կամ կորիքը դաւան է» և այլն: Պէտք է գիտնալ, որ պատմական—աշխարհագրական անունները դա-րեր ընթացքում զանազան փոփոխութիւններ են կրել: Ի՞նչով է հաստատում պ. Հայկունին, որ այժման Ձօլամբերիկը հին Տարիքը կամ կորիքը չէ, —ինչով է հաստատում, որ նրանք տարբեր դաւաններ են: Այժման Ձօլամբերիկը չէ կարելի համարել, պ. Հայկունու կարծիքով, փոքր Աղբակը, որովհետեւ փոքր Աղբակը ընկնում է Ձախ կամ Նեհրի գետի (Ձախ, Ձարոս կամ Գայլ գետ) աջ կողմում, իսկ Ձօլամբերիկը նոյն գետի ձախ կողմում, ուր գտնվում էր հին Տարիքը կամ կորիքը: Նայեցէք վկայութիւն տպւած 49 թի-ւարտէսի վրա, կամ հայր Ալեւանի «Տեղագիր

Տարեգիրը կը նկարագրէ, անշուշտ, մի առ մի այդ յուղարկաւորութեան պարագաները, ժողովը կը մեկնէ նրանց ներքին մտքերը, իսկ ես անկա-րող եմ կատարելու թէ մէկը և թէ միւրը: Պարզ նկարագրութիւններ անել աւելորդ է, դուք այդ կարգացիք մայրաքաղաքի արդարութիւնում, իսկ մտածութիւնների ժամանակը չէ:

«Մշակի» պատուիրած պատկը, ուրիշ մի քանի պատկերի հետ վօլովօ գերեզմանատան եկեղե-ցումը մնաց: Լսում ենք որ այդ պատկերը պահ-պանելու համար կը յանձնվին հրապարակական արքունի դրամաներ: Մնացեալ պատկերը (հարիւ-րից աւել) հանդիսականները միանգամայն բաժանե-ցին միմեանց մէջ իրանց հետ յիշատակ տանելով մի մի վարդ, կամ մի մի տերեւ...

Գաս. Եւդոքիան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 5 հոկտեմբերի

Երկուշաբթի, հոկ. 3-ին, կայացաւ քաղաքային խորհուրդի նիստը: Քաղաքապետը Մատինով բա-ցեց նիստը կարճ կերպով յայտնելով այն խո-րին ցաւակցութիւնը, որ ունեցաւ Թիֆլիսը իր նախկին քաղաքապետ իշխ. Եւդօն Թոււմա-նօվի մահաւամբ: Քաղաքային խորհուրդը իր նախկին քաղաքապետի յիշատակը պատելու համար վճռեց վերկենալ, որ և կատարվեցաւ, և յուղարկաւորութեան օրը նոյնպէս բոլոր ձայնա-ւորներով ներկայ լինել: Սորա հետ միասին քաղաքապետը յայտնեց, որ առեւտրական և հար-կատուների վարչութիւնները նոյնպէս կարգա-րել են պաշտաւաւ կերպով պատել հանգու-ցելու յիշատակը: Սրանից յետոյ ձայնաւոր պ. Ալաւաթով ներկայացրեց մի դրամա յայտարա-րութիւն, որի մէջ համառօտ կերպով յիշում էր այն արդիւնաւոր ծառայութիւնները, որ արաւ հանգուցեալ իշխ. Թոււմանովը քաղաքին: Բազմա-թիւ օգտակար գործերից պ. ձայնաւորը յիշում է իր յայտարարութեան մէջ Թիֆլիսի Արհեստաւո-րաց ուսումնարանը, որը հանգուցեալը, առանց մի կողմի մտնելու քաղաքային փողերից, միմի-այն մասնաւոր նուիրատուութիւններով (40,000 ռուբլ) և անխնայ աշխատանքով կանգնեց նրա շինութիւնը, որով այսօր քաղաքային խորհուրդը և վարչութիւնը պարծնում են, անյայտ չէր ամեն-քին և հանգուցեալ վերին աստիճանի անշա-

հայտ մեծաց) դրել հետ եղած քարտէսի վրա: 21. «Որ «Մի լուսնային բարձրաւանդակութիւն» (22) կազմող փոքր Աղբակը» (426) ոչ երբէք կա-րող է վաւարականութեամբ լինել, քանի որ նա կոր-ծայւթն է և թէ վաւարականութեամբ եղած փոքր Աղբակը չէ, այլ մեծ Աղբակը, որ այժմ կոչվում է Սէր Ալպաղ կամ Գարադոյունլու:

Պ. Հայկունին ամեն ինչ խառնում է միմեանց: Նայա, Գարադոյունլու (հին Վրնդուլիք) կոչված վի-ճակը գտնվում է Պարսկաստանում, տես հ. Ալեւանի «Տեղ. հայտ մեծաց» եր. 57, պրակ. 103), իսկ թէ Մեծ Աղբակը և թէ փոքր Աղբակը գտնվում են Տաճկաստանում: Որքան Գարադոյունլուն և Մեծ Աղբակը տարբեր երկրներ են: Գարադոյունլուն Մեծ Աղբակից այնքան հեռու է, որ նրանց մէջ մի քա-նի ուրիշ վիճակներ են ընկած: Երկրորդ, այժման բաժանման համեմատ Մեծ և փոքր Աղբակներ չը կան: Իսկ Սէր Ալպաղ (որ քրդերն նշանակում է Աղբակի գլուխը) կոչվում է այդ երկրի այն մա-սը միայն, որ կազմում է տաճկաց այժման սահ-մանաւորված պարսից Սալմաստ դաւանի հետ:

22. «Որ «Ս. Ղազարու կամ Առաքելի վանքը Մուշի մէջ» (239) չէ գտնվում, այլ այդ քաղաքից բաւական հեռու Միլլիկաւոր լեռան ստորոտը:

Սուտ է, «Վայժներ» մէջ է ասված թէ ս. Ղա-զարու վանքը գտնվում է Մուշ քաղաքի ուսմ, այլ «Մուշի մէջ» (299), ուր պէտք է հասկանալ դաշար և ոչ թէ քաղաքը: Այս վանքը գտնվում է Մուշ քաղաքից 2 ժամ հեռավորութեամբ միայն և յայտնի է անունով «Մուշ Սուրբ Առաքելը» (տես հայր Ինճիկեանի «Ստորագրութիւն Հին Հա-յաստանեայց» եր. (102—103):

Ի՞նչից են առաջ դալիս պ. Կրիտիկայի այդ բո-ւր խառնախմբութիւնները: Գիտութեան բացակայութիւնից: Հնարաւոր գիտնականի մէջ զգուշութիւնը համեմատ է մինչև երկնաստիճան:

*) Մի մոռացե՛ք, որ Ներսիսեան դարձեւ պատ-կանելի հոգաբարձութիւնը յանձնել է այդ մար-դուն Հին Հայաստանի աշխարհագրութեան դա-սերը:

հասնելու թիւնը, որի ապացոյց կարող էր լի-նել այն, որ քանիցս անգամ քաղաքային խոր-հուրդը առաջարկեց աւելացնել նրա ուժերը, սակայն նա չընդունեց և իր ստացած 4000 ռուբլ ուժերին ևս ամբողջապէս նուիրում էր քա-ղաքիս խեղճ բնակիչներին: Պարոն ձայնաւորը իր յայտարարութիւնը վերջացնում էր առաջար-կելով դուռնային 1) ի յիշատակ հանգուցեալի քաղաքային տարրական դպրոցներից մէկը անու-անել իշխ. Թոււմանովի անունով: 2) կանգնել մի յիշատակարան Արհեստաւորաց ուսումնարանում և 3) հանգուցեալի պատկերը կախել դուռնայի դահլիճում և Արհեստաւորաց ուսումնարանում: Ձայնաւոր պ. Յովհաննիսեանի առաջարկութեամբ դուռնա վճռեց այդ ինչից յետոյ քաղաքա-պետից մէկին: Սորանից յետոյ քաղաքա-պետը առաջարկում էր շարունակել նիստը, թէ փակել իշխ. Թոււմանովի մահաւանդակը: Չը նա-յելով, որ պ. Ալաւաթով պնդում էր, որ այդպի-սի հարց մինչև անգամ աւելորդ է առաջարկել և այդպիսի հարցերը չեն քուէարկվում, քաղաքա-պետը շարունակեց պարապմունքը: Պարապմունք երկրորդ խնդրին էր քաղաքային Ուսումնարանա-կան Մասնաժողովի գեկուցումը 1880—1883 տարիների դործունեութեան վերաբերութեամբ թէ անտեսական և թէ ուսումնական մասերի Այդ գեկուցումը առանձին տետրակներով տպւ ված էր և նախապէս ուղարկված էր ձայնաւոր-ներին: *)

Քաղաքապետը առաջարկում էր թէ՛ կը կամ. նայարդեք խորհուրդը զբաղվել այդ հարցի ընտ-թեամբ, թէ՛ այդ եւ կը յանձնի քաղաքային հաշի-ւները վերաքննող մասնաժողովին: Այս հարցի մա-սին ձայնաւոր պ. Ալաւաթով արեց մի քանի սուր նկատողութիւններ. պ. ձայնաւորը նկատում էր, որ մասնաժողովը 3 տարում ծախսել է ուսումնա-րանների վրա (1 արհեստաւորաց և 7 տարրական) 91,118 ռ. սակայն ձայնաւորներից չատերը այսօր չը գիտնէ թէ ինչ ուսումնարաններ ունի քաղաքը, որտեղ են գտնվում նրանք, ուր են ուսուցիչները, ինչ արդիւնք են տալիս դրանք, քաղաքին, ինչ ծրագ-րով են առաջնորդվում և այլն և այլն, այն ինչ իրան յայտնի են բազմաթիւ գեղծուներ թէ՛ ուսումնա-կան և թէ՛ անտեսական մասերի վերաբերու-թեամբ: Ուստի և պ. ձայնաւորը առաջարկում է խորհրդին ընտրել իրանց միջից առանձին մաս-

*) Մենք կը ծանօթացնենք «Մշակի» ընթերցող-ներին գեկուցման հետ մանրամասնօրէն: Ե. Հ.

«Շատախում» (323), այլ վաստակաւոր Անձե-ւացեայ դաւառում, ինչպէս մի տեղ վկայած է (299) ինքը և հեղինակը:

Սուտ է, «Վայժներ» մէջ չէ ասված, թէ Հոգ-ւոց վանքը գտնվում է Շատախում, այլ Անձեւա-ցեայ դաւառում, ինչպէս ցոյց է տուել հեղինակը:

17. «Որ Միւր-Մատուր եղիլի լինելով իսկ բաղնիքին և մէջին» (22) քուրդ, սխալ է ասել թէ հրուրը քուրդ ղեմ գիւնել (324):

Բոլորովին անհասկանալի է: Ես այսքանս եմ միայն հասկանում, որ պ. Հայկունին ուղում է ասել, թէ քուրդի եղիլի հետ կուռացնելը՝ չէ նշանակում հրուրը քուրդ ղեմ գիւնել, որովհե-տեւ եղիլի քուրդ չէ: Պ. Հայկունին, ինչպէս երեւ-ւում է, քուրդի և եղիլիների վրա դատում է նոյն հայացքով, որպէս նրա նմանները դատում են հայ-բողոքականների և հայ լուսաւորչականների վրա: Նա եղիլին քուրդ չէ համարում, որովհե-տեւ եղիլի ուրիշ կրօնք է պատկանում: Եղիլի անունը կրօնի անուն է և ոչ թէ ցեղի, եղիլին նոյնպէս քուրդ է, թէ և մահմեդական կրօնին չէ պատկանում:

18. «Որ ս. Տիրամօր վանքը գտնվում է ոչ թէ Լիւմ անապատի հանդէպ, կորդուաց լեռների մէջ (363—368), այլ վաստակաւոր Գնունիք կոչ-ված դաւառին մէջ»:

Վաստակաւոր Գնունիք կոչված դաւառը մի-թէ Լիւմ անապատի հանդէպ չէ: Պ. Հայկունին թող նայէ վկայութեամբ տպւած 1849 թիւ քար-տէսի վրա, բայց պէտք է գիտնալ, որ իշխալ դաւառը ուրիշ անուններ ևս ունի—Քաջբերդիք-Աղիւլիւտ, Արճիշակաւիտ և այլն: Բաքիին վէպ է գրել աշխարհագրութեան դասագիրք չէ գրել, որ այդ բոլոր անունները շարք միմեանց մօտ:

19. «Որ «Տիրամօր վանք» ասածը չէ կարող վանահայր և վարդապետ միաբաններ ունենալ (365), վանս զի դա վանք չէ, այլ գիւղական եկե-ղեցի» միայն «Տիրամօր վանք» անունով: Եւ ու-րեմն այդ վանքում ոչ երբեք կարող էին վանքի

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some faint smudges and discoloration, particularly towards the top. The right edge of the page is slightly curved, and it is set against a dark background.

1881

աղիւր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

